

Rozdział 20

Wybrane atrakcje turystyczne Przemysła w aspekcie historii miasta

Maciej Oziembłowski

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
e-mail: maciej.ozieblowski@upwr.edu.pl
ORCID: 0000-0001-7369-6051

Michał A. Oziembłowski

Liceum Ogólnokształcące Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu

Cytuj jako: Oziembłowski, M. i Oziembłowski, M. A. (2023). Wybrane atrakcje turystyczne Przemysła w aspekcie historii miasta. W: T. Lesiów (red.), *Doskonalenie jakości usług przewodnickich w dobie pandemii* (s. 331-353). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Streszczenie: Przemysł był dawną stolicą ziemi przemyskiej w czasach I Rzeczypospolitej, miastem-fortecą w czasach austriackich i trzecim pod względem wielkości miastem dawnej Galicji, również za czasów II Rzeczypospolitej, po Krakowie i Lwowie, w latach 1975-1998 zaś był stolicą województwa. Obecnie jest miastem powiatowym z licznymi zabytkami, głównie sakralnymi i militarnymi. Miasto pogranicza polsko-ruskiego, założone prawdopodobnie przez zachodniosłowiańskie plemię Lędzian, u zarania swoich dziejów przechodziło z rąk do rąk. Na stałe Przemysł przeszedł pod panowanie polskie w 1340 r. w czasach Kazimierza Wielkiego. W latach 1939-1941 – z granicą na Sanie – miasto podzielone było pomiędzy dwóch okupantów – hitlerowskie Niemcy i komunistyczny Związek Sowiecki. Obecnie Przemysł jest atrakcyjny nie tylko ze względu na swoje zabytki, ale również w związku ze swoim charakterystycznym położeniem geograficznym na skraju szeroko pojętych Karpat, gdzie stykają się ze sobą różne obszary geologiczne i geograficzne. W mieście znajdują się jednostki muzealne oraz atrakcje sportowe, jak np. sztucznie dośnieżany stok narciarski z wyciągiem. Organizowane są również cykliczne imprezy kulturalne. Przemysł jest atrakcyjnym miejscem na mapie turystycznej Polski położonym zaledwie kilkanaście kilometrów od granicy z Ukrainą.

Słowa kluczowe: Przemysł, zabytki sakralne, Zamek Kazimierzowski, forty austriackie, nietypowe położenie geograficzne, placówki muzealne, oferta kulturalna, stok narciarski.

JEL Classification: Z32

W ostatnich latach można zaobserwować coraz większe zainteresowanie turystów mniejszymi ośrodkami miejskimi południowo-wschodniej Polski, takimi jak Przemysł, Łańcut, Sandomierz, Leżajsk, Krosno czy Zamość. Wynika to zarówno z ograniczeń w podróżowaniu w czasie pandemii koronawirusa, jak również ze swoistej mody na odkrywanie mniej znanych zakątków Polski.

W gronie wymienionych powyżej miast Przemysł odgrywa szczególną rolę. Wynika ona nie tylko z jego ogromnego bogactwa historycznego, ale również z wyjątkowego położenia geograficznego, gdzie spotyka się kilka regionów fizyczno-geograficznych, takich jak: Pogórze Dynowskie, Pogórze Przemyskie, Dolina Dolnego Sanu, Płaskowyż Mościcki i Płaskowyż Chyrowski (Wład, 2020).

Celem pracy jest przedstawienie zarysu historii Przemysła oraz jego wybranych atrakcji turystycznych.

20.1. Zarys historii Przemysła

Trudno w sposób jednoznaczny wskazać początki Przemysła, ale niewątpliwie można je połączyć ze Wzgórzem Zamkowym i usytuowaniem tam pierwszego drewnianego grodu. Obszar ten był miejscem wielu badań archeologów i historyków sztuki. Miejsce to jest także przedmiotem sporu wielu badaczy, gdyż ziemie, dla których przemyski gród, a później zamek, stanowił centrum administracyjne jako pogranicze państw oraz w pewnym sensie cywilizacji, były polem rywalizacji władców nie tylko Polski i Rusi, ale także Węgier.

Bardzo dużo w świecie naukowym dyskutuje się na temat genezy przemyskiego grodu. Najpopularniejsza wśród polskich badaczy jest hipoteza wskazująca na założenie najstarszego przemyskiego grodu po roku 950 przez Lędzian (plemię o zachodniosłowiańskim rodowodzie). W latach siedemdziesiątych X wieku miejsce to miało znaleźć się w zasięgu władzy czeskich Przemyslidów, skąd mogłaby pochodzić jego nazwa. Fakt ten nie wyklucza jednak jednoczesnego oddziaływania państwa gnieźnieńskiego na tym obszarze. Przemysł i jego okolice mogły zatem w tym czasie być swoistym kondominium polsko-czeskim przypieczętowanym sojuszem trwającym do śmierci Dobrawy (żony Mieszka I) w 977 roku. Z drugiej strony, według profesora Andrzeja Buki Piastowie w czasach Mieszka I wobec rosnących w Małopolsce wpływów czeskich Przemyslidów zmuszeni byli szukać innego niż Kraków przyczółka strategicznego dla dalszej ekspansji terytorialnej ich państwa. Taka rola miała przypaść okolicom dzisiejszego Sandomierza i dalej na wschód – Lublinowi i Przemysłowi. Według tej koncepcji powstanie najstarszego przemyskiego grodu datowane byłoby na drugą połowę X wieku.

Znaną datą w dziejach Przemysła jest rok 981, kiedy to według kroniki Nestora nadsański gród zajął władca Rusi Kijowskiej Włodzimierz I Wielki. Pod koniec drugiego

dziesięciolecia XI wieku przemyski gród odbity wojska Bolesława Chrobrego. Mogło to mieć miejsce w roku 1018 – podczas powrotu Chrobrego z wyprawy na Kijów.

W roku 1031 Przemyśl ponownie został zajęty przez Rusinów. Książę kijowski jako nowy zwierzchnik tych ziem, uznając strategiczne położenie Przemyśla, zapragnął uczynić to miejsce najdalej na zachód wysuniętym ośrodkiem administracyjnym swego państwa. W Polsce toczyła się wówczas walka o władzę między synami Bolesława Chrobrego. Bezprym, najstarszy syn Chrobrego, w walce z Mieszkiem II skorzystał z pomocy księcia kijowskiego Jarosława Mądrego, który w trakcie walk między braćmi zajął Grody Czerwieńskie i Przemyśl. Po śmierci księcia Jarosława ziemię przemyską odziedziczyli jego synowie: Włodzimierz Jarosławowicz i Rościsław Rurykowicz. Obaj bracia panowali do roku 1065.

W 1071 r. król Polski Bolesław Szczodry interweniował na Rusi na rzecz swojego kuzyna Izaśława I, walczącego z braćmi o tron kijowski. W trakcie walk, latem 1071 r., po długim oblężeniu zajął on Przemyśl. Prawdopodobnie w 1072 r. Bolesław Szczodry ustanowił w Przemyślu biskupstwo, mianując biskupem opata z opactwa sandomierskiego. Po raz drugi Bolesław Szczodry zimował w Przemyślu w czasie powrotu z wyprawy na Węgry, gdzie interweniował w sporze o tron węgierski. Opuszczając Przemyśl, pozostawił tam silną załogę polską. Od roku 1079 do roku 1086 ziemią przemyską rządził kolejny władca Polski, brat Szczodrego – książę Władysław Herman.

W 1086 r. Ruryk Rościstowicz usunął z Przemyśla załogę polską i mianował siebie udzielnym księciem przemyskim. Wydarzenie to zapoczątkowało okres istnienia samodzielnego ruskiego księstwa przemyskiego, ze stolicą w Przemyślu, rządzonego przez ród Rurykowiczów. Księstwo to podporządkowane było jednak innym ruskim księstwom – halickim i włodzimierskim, gdyż był to okres rozbicia dzielnicowego na Rusi.

W czasie panowania ruskiego w Przemyślu toczono wiele wojen – głównie domowych, ale nie tylko. Jednym z niezwykłych epizodów tych czasów jest porwanie przez śląskiego i wrocławskiego możnowładcę Piotra Włostowica przemyskiego ruskiego księcia Wołodara, co miało mieć miejsce w roku 1119. Sam Wołodar był nieprzychylnie nastawiony do Polski, rządzonej wówczas przez Bolesława Krzywoustego. W celu zneutralizowania niebezpieczeństwa ruskiego, płynącego od strony Przemyśla, wspomniany Piotr Włostowic dokonał porwania. Podczas polowania w podprzemyskich lasach Wołodar został uwięziony przez ludzi Włostowica i przekazany Krzywoustemu (Cetwiński, 2021). Po złożeniu zobowiązania o zaniechaniu wrogich akcji wobec Polski i zapłaceniu znacznego okupu Wołodar został wkrótce wypuszczony. Nie dotrzymał on jednak złożonego księciu polskiemu zobowiązania i – jak relacjonuje Jan Długosz – w roku 1124 jego syn Wołodymirko najechał ziemie polskie, dochodząc aż do Biecza, uprowadzając z zajętych terenów na Ruś stada bydła. W odwecie Bolesław Krzywousty wkroczył na tereny Księstwa Przemyskiego i pokonał wojska Wołodara pod Wilichowem.

Przez dziesiątki lat o bogate tereny Rusi Czerwonej spory toczyli nie tylko potomkowie Jarosława Mądrego, lecz także Polacy, Węgrzy i Litwini. W 1214 r. doszło do porozumienia między Polską i Węgrami, które kończyło rywalizację tych państw o tereny Rusi Czerwonej. Traktat spiski oddawał Przemyśl polskiemu księciu Leszko-wi Białemu, Halicz zaś przypadł pięcioletniemu królewiczowi węgierskiemu Koloma-nowi. Z czasem Przemyśl zaczął tracić jednak pozycję stołecznego grodu na rzecz Halicza. Po śmierci Daniela jego syn Lew Daniłowicz, książę halicko-przemyski i władca ziemi bełskiej, udawał się na wyprawy łupieżcze z Tatarami na Węgry i Pol-skę. Po śmierci księcia krakowskiego Bolesława Wstydliwego zaczął on czynić stara-nia o tron polski. W celu uzyskania przychylności Polaków nadał im w Przemyślu przywilej wyłączający ich spod prawa ruskiego, a miastu samorząd i możliwość ko-rzystania z prawa magdeburskiego (ok. 1280 r.). Po śmierci Lwa Daniłowicza władzę nad księstwem halicko-przemyskim objął jego syn Jerzy, który wspierał Władysława Łokietka w walce z Czechami o tron krakowski.

W roku 1338 Bolesław Jerzy II uczynił swoim spadkobiercą króla polskiego Kazimierza Wielkiego. W 1340 r. Jerzy został zamordowany w wyniku spisku części bojarów halickich pod wodzą namiestnika Przemyśla Detki, którzy korzystali z pomocy Tata-rów. Celem spisku była chęć zdobycia władzy nad ziemią przemyską. Po tragicznej i bezpotomnej śmierci Jerzego II księstwo halicko-przemyskie zajął Kazimierz Wielki.

Po przejęciu Przemyśla w 1340 roku Kazimierz Wielki zbudował nowy murowany zam-ek istniejący do dziś. Dzięki przywilejom królewskim w mieście chętnie zaczęli osiedlać się rzemieślnicy i kupcy z Niemiec. Organizacja ziem południowo-wschod-nich Królestwa Polskiego przeprowadzona przez Kazimierza Wielkiego postawiła ziemię przemyską, obok halickiej, lwowskiej, sanockiej i chełmskiej w grupie pięciu ziem województwa ruskiego, którego stolicą pozostawał Lwów. Rycerstwo tych ziem miało strzec ich bezpieczeństwa. Jednym z największych zagrożeń, wręcz plagą zie-mi przemyskiej, były najazdy i napady tatarskie. Zagrożenie to trafiało na ziemię przemyską od strony doliny Dniestru, którą prowadził tak zwany szlak wołoski.

Na kartach historii w szczególny sposób zapisał się rok 1498, w którym to w odwecie za wyprawę Jana Olbrachta Bukowinę zaatakowała wyprawa turecka, wspierana przez siły mołdawskie. Ten pierwszy w historii Polski najazd turecki zrujnował kresy Królestwa Polskiego od Podola aż po ziemię przemyską. Ucierpiał sam Przemyśl, któ-ry po raz pierwszy i jedyny padł łupem wojsk tureckich. Stoczona bitwa na Zasaniu z siłami Bali-beja Malkocza-oglu baszy Sylistrii była prawdopodobnie najdalej w głąb Polski położonym polem bitwy z Turkami.

Czasy opisane w trylogii Sienkiewicza były dla Przemyśla bardzo trudnym okresem. Powstanie Chmielnickiego było zagrożeniem dla miasta, z którego Przemyśl wy-szedł zwycięsko w konfrontacji z wojskami kozacko-tatarskimi w 1648 r. Siedem lat później – w 1655 roku – Przemyśl odpierał najazd moskiewsko-kozacki, a rok później (w 1656 r.) – szwedzki. To właśnie w Przemyślu na linii Sanu zatrzymała się

fala szwedzkiego „potopu”. Desperacka obrona Przemyśla kierowana przez Jerzego Godlewskiego pozwoliła na spokojną koncentrację sił królewskich Jana Kazimierza w rejonie Lwowa oraz osaczenie wojsk Karola X Gustawa przez siły Jerzego Sebastiana Lubomirskiego oraz Stefana Czarnieckiego. W 1657 roku załoga Przemyśla stawiała czynny opór wojskom siedmiogrodzkim Jerzego Rakoczego. Podczas tego właśnie oblężenia miasto zyskało nowego patrona – św. Wincentego, którego relikwie wyniesione według legendy ze świątyni przez franciszkanów przyczyniły się do rozgromienia wroga.

Kolejną tragiczną kartą w historii Przemyśla był rok 1672, gdy po upadku Kamieńca Podolskiego, kiedy to zginął tam pułkownik Jerzy Wołodyjowski (stolnik przemyski i pierwowzór sienkiewiczowskiego bohatera), oraz po hańbiącym traktacie w Buczaczu siły tatarskie podeszły pod Przemyśl. W pamięci mieszkańców Przemyśla szczególnie wyraźnie zapisały się dwie postaci tego okresu – Jan Sobieski, hetman wielki koronny, oraz gwardian z franciszkańskiego kościoła reformatów ojciec Krystyn Szykowski. Przyszły król gromił siły tatarskie w okolicach Przemyśla aż do Dniestru. W tej trudnej wyprawie z dość nieoczekiwaną pomocą przyszli mu mieszkańcy Przemyśla pod wodzą ojca Szykowskiego, rozbijając jeden z tatarskich czambułów znajdujący się pod pobliskimi Kormanamicami.

Niespokojne czasy przyczyniły się w wielu miejscach ziemi przemyskiej do samowolnego wymierzania sprawiedliwości. Najbardziej znanym warchołem tamtych czasów w ziemi przemyskiej był niewątpliwie Stanisław Stadnicki, zwany diabłem łańcuckim. Wiele tych krwawych i gorszących historii opisał w swoim dziele *Prawem i lewem* Władysław Łoziński. Niemniej w zdecydowanej większości szlachta przemyska składała się ze szlachetnych postaci. Przedstawiciele rodów tej ziemi brały udział w obronie Przemyśla i szerzej – całych Kresów. Do rodów tych, zarówno bogatych, jak i nieraz zaściankowych, zaliczyć można m.in. Melsztyńskich, Tarnowskich, Pileckich, Ostrojskich, Zamojskich, Herburtów, Drohojowskich, Mniszchów, Fredrów, Balów, Korniaktów, Lubomirskich, Ligęzów, Krasickich, Sieniawskich, Sobieskich, Potockich, Koniecpolskich.

Zarówno miasto, jak i cała ziemia przemyska, po ciężkim i tragicznym wieku XVII, nie zaznały również spokoju w wieku XVIII, w którym to miały miejsce różne konflikty oraz wojna domowa („jedni do Sasa, drudzy do Lasa”). Przemyśl i ziemia przemyska po tych wszystkich tragicznych wydarzeniach bardzo podupadły. Jest wysoce prawdopodobne, że urodzony w pobliskim Dubiecku Ignacy Krasicki w swojej *Monachomachii* nakreślił ponury obraz anonimowego miasta, wzorując się właśnie na Przemyślu. Przemyśl trwał w swoim letargu nawet pod rządami starosty przemyskiego Stanisława Poniatowskiego, późniejszego ostatniego króla Rzeczypospolitej Stanisława Augusta.

Po pierwszym zaborze w 1772 r. Przemyśl na długie 146 lat znalazł się w niewoli pod panowaniem austriackiej dynastii Habsburgów. Radość 1809 r. i entuzjazm

towarzyszący wyprawie wojsk Napoleona na Moskwę w 1812 r. zakończyły się wraz z przegraną przez armię francuską bitwą pod Lipskiem w roku 1813. Żałosne były powroty z armii napoleońskiej na ziemię przemyską, lecz zdarzały się elementy humorystyczne tej sytuacji. Tak swój powrót z wojennej tułaczki opisał Aleksander Fredro: „Wyjechaliśmy razem nie z równych pobudek, Napoleon na Elbę, ja prosto do Rudek”.

Koszmary roku 1848 i galicyjskiej rabacji, pożoga I wojny światowej i wojna polsko-ukraińska pod koniec I wojny światowej to kolejne tragiczne losy miasta i ziemi przemyskiej. Austriacy wyznaczyli Przemyślowi szczególną rolę fortecy przeciwko Rosji. Najbardziej intensywne prace miały miejsce na przełomie XIX i XX wieku, kiedy to miasto opasane zostało dwoma pierścieniami umocnień. Były to czasy rozwoju miasta i ustanowienia siedziby dowództwa i zaplecza dla austro-węgierskiego X Korpusu. Walki o twierdzę Przemyśl to dwa oblężenia rosyjskie i austro-węgiersko-niemiecki szturm w czerwcu 1915 roku, który odbił miasto z rąk rosyjskich.

Walki polsko-ukraińskie w listopadzie 1918 roku zakończyły się zwycięstwem Polaków, w szeregach których walczyła – podobnie jak we Lwowie – młodzież, określana jako „orlęta przemyskie”. Utrzymanie Przemyśla w polskich rękach umożliwiło zorganizowanie pomocy miastu Lwów, gdzie również toczyły się walki polsko-ukraińskie. Walki nieopodal Przemyśla rozgorzały miesiąc później; pod Niżankowicami w dniu 13 grudnia 1918 roku zginęło najwięcej „orląt przemyskich”.

W okresie międzywojennym Przemyśl wchodził w skład województwa lwowskiego. Mieszkało w nim, tak jak w wiekach wcześniejszych, oprócz Polaków wielu przedstawicieli mniejszości narodowych, w tym Żydów i Ukraińców. Obszar przedwojennej Polski podzielony był na dziesięć okręgów wojskowych. Dowództwo X Okręgu mieściło się w samym Przemyślu, w którym rozlokowanych było kilka jednostek wojskowych. Również w pobliskich Pikulicach znajdował się pułk artylerii ciężkiej, zaś w Żurawicy batalion pancerny w sile 185 czołgów i tankietek (jedna piąta całości sił pancernych). Wszystkie te jednostki wzięły aktywny udział w kampanii wrześniowej 1939 roku.

Zgodnie z tajnym protokołem paktu Ribbentrop-Mołotow Niemcy we wrześniu 1939 roku wycofali się spod Lwowa do Przemyśla za San, okupując Zasanie i nazywając tę część miasta „Deutsch-Przemyśl”. Śródmieście Przemyśla wraz z prawostronnymi obszarami Sanu zawłaszczyl Związek Sowiecki, który niebawem rozpoczął prześladowania ludności polskiej. Okupant sowiecki umocnił swój brzeg Sanu budową schronów, nazywanych linią Mołotowa. Granica niemiecko-sowiecka ustabilizowana była do 22 czerwca 1941 roku, kiedy to Niemcy, realizując „Fall Barbarossa”, uderzyli na Związek Sowiecki. Zacięte walki miały miejsce również w Przemyślu. Przez 4 dni zniszczeniu uległa znaczna część Śródmieścia, zwłaszcza dzielnica żydowska.

Ponownie walki pomiędzy Niemcami a Sowiecami miały miejsce w 1944 roku, kiedy to niebawem ustanowiono nowe władze komunistyczne w Polsce. Po utracie Lwowa nowo utworzone województwo otrzymało stolicę w Rzeszowie, pomimo że Przemyśl był historycznie ważniejszym ośrodkiem. Były co najmniej dwie przyczyny wyboru Rzeszowa jako stolicy nowego województwa: jego centralne usytuowanie w nowym województwie oraz napływowa ludność zdecydowanie bardziej przychylna budowaniu nowego ustroju niż tradycyjnie usposobieni mieszkańcy Przemyśla.

W okresie PRL-u po reformie administracyjnej kraju Przemyśl był stolicą małego – jednego z czterdziestu dziewięciu – województwa (w latach 1975-1999). Po ponownej reformie już w wolnej Polsce Przemyśl stał się miastem na prawach powiatu.

Pod koniec lutego 2022 r. oraz w marcu i miesiącach następnym Przemyśl trafił na czołówki różnych mediów światowych w związku z pomocą udzieloną uchodźcom z Ukrainy po inwazji Rosji na to państwo. Mieszkańcy Przemyśla, jak i liczni wolontariusze z innych części Polski oraz świata zapisali się na kartach historii jako empatyczna i skora do pomocy społeczność.

20.2. Wybrane atrakcje turystyczne Przemyśla

Poniżej przedstawiono wybrane atrakcje turystyczne Przemyśla.

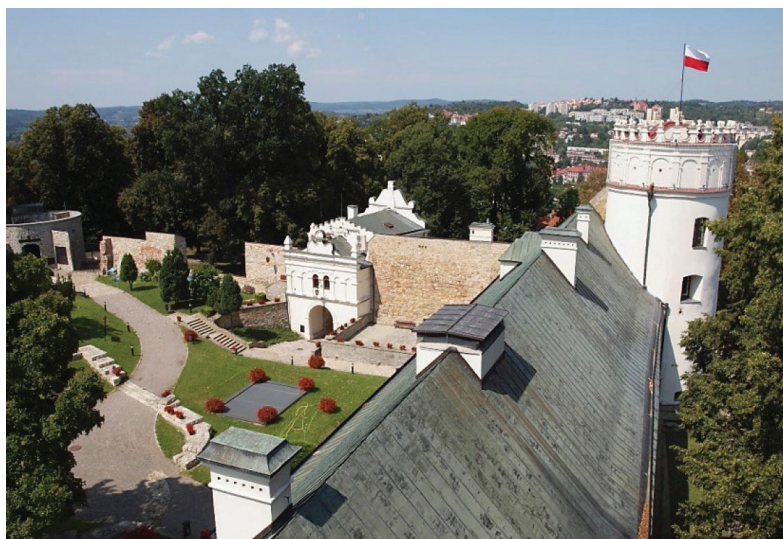
Zamek Kazimierzowski

Pierwszy drewniany gród przemyski założony został prawdopodobnie przez Lędzian niedługo po roku 950. Po utracie grodu w 981 r. na rzecz Rusi został on odbity przez Bolesława Chrobrego w 1018 r. W następnych latach (prawdopodobnie w okresie 1020-1025) wybudowano przedromańską budowlę składającą się z rotundy z ukośną apsydą oraz złączonego z nią prostokątnego palatium. Wielkość obszaru ówczesnego grodu wynosiła około 1 hektara, co czyniło przemyski gród drugim pod względem wielkości w Małopolsce.

Uważa się, że wzniesienie tak monumentalnego na ówczesne czasy grodu łączącego funkcje sakralne i rezydencjonalne miało na celu podkreślenie faktu przynależności Przemyśla do państwa polskiego i kultury łacińskiej. Dlatego też ten materialny symbol został zburzony po ponownym zajęciu Przemyśla przez Rusinów w 1031 r. (Polaczek, 2017).

Obecny kształt murowanego zamku pochodzi w znaczniej mierze z roku 1340, kiedy to Przemyśl zajął Kazimierz Wielki. Obecnie dobrze widoczna – zwłaszcza z Zasania – budowla góruje nad miastem i przyciąga liczne rzesze turystów (fot. 20.1). Na zamkowym dziedzińcu są eksponowane relikty rotundy i palatium. Zamek gruntownie przebudowano w stylu renesansowym w wieku XVI. Obecnie zamek w swoich

Fot. 20.1. Widok na fragment Zamku Kazimierzowskiego i jego dziedzińca (stan z 14 sierpnia 2018 roku)

Photo 20.1. View of a fragment of the Kazimierzowski Castle and its courtyard (as of August 14, 2018)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

murach mieści m.in. salę teatralną Towarzystwa Dramatycznego im. Aleksandra Fredry – najstarszego w Polsce teatru amatorskiego.

W sąsiedztwie zamku znajduje się położony na wzgórzach park Zamkowy, którego początki sięgają 1842 roku.

Archikatedra rzymskokatolicka

W miejscu świątyni romańskiej (pod wezwaniem św. Mikołaja, z wieków XII i XIII) wybudowano katedrę w stylu gotyckim (w wieku XV i XVI). Prace rozpoczęto w roku 1460 staraniem biskupa Mikołaja Błażejowskiego. Po pożarze z 1495 roku kościół był odbudowywany do połowy wieku XVI. W 1578 roku starosta przemyski Jan Tomasz Drohojowski ufundował renesansową kaplicę, obecnie pw. Najświętszego Sakramentu. Świątynię przebudowano w stylu barokowym w latach 1724-1733 za czasów biskupa Aleksandra Fredry. W 1883 roku za czasów biskupa Łukasza Soleckiego przywrócono świątyni w znacznej mierze wygląd gotycki, w oknach zaś umieszczono witraże projektu Jana Matejki. W roku 1928 katedra uzyskała organy firmy Biernaccy.

W czasie II wojny światowej podczas niemieckich nalotów spłonął dach katedry, witraże zaś uległy zniszczeniu. W roku 1960 katedra uzyskała od Stolicy Apostolskiej tytuł Bazyliki Mniejszej. Obecna archikatedra nosi wezwanie Świętego Jana Chrzciciela i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Szczególnym zainteresowaniem wiernych cieszy się alabastrowa figura Matki Bożej Jackowej.

Fot. 20.2. Fragment budynku katedry rzymskokatolickiej wraz z wolnostojącą wieżą (stan z 24 lipca 2017 roku)

Photo 20.2. Fragment of the building of the Roman Catholic cathedral with a free-standing tower (as of July 24, 2017)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

Od kilku lat można zwiedzać podziemia katedry, w których pochowanych jest wielu biskupów i osób świeckich, jak również oglądać można dobrze wyeksponowane mury pierwotnej romańskiej rotundy.

Przy świątyni w latach 1759-1764 wybudowano wolnostojącą wieżę, która obecnie mierzy 71 m wysokości (fot. 20.2).

Archikatedra greckokatolicka

Obecna archikatedra greckokatolicka znajduje się w murach jezuickiego barokowego kościoła garnizonowego pw. Najświętszego Serca Jezusa (fot. 20.3). Kościół wzniesiony został w latach 1627-1671. Po kasacie przez Austriaków świątynia przeznaczona została na magazyn, zaś imponujące wyposażenie rozdysponowano do innych kościołów. Na początku XX wieku świątynię przed całkowitą dewastacją uratował biskup Józef Sebastian Pelczar.

Fot. 20.3. Wnętrze katedry greckokatolickiej (stan z 30 lipca 2021 roku)
Photo 20.3. Interior of the Greek Catholic Cathedral (as of July 30, 2021)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

W 1991 roku papież Jan Paweł II przekazał kościół grekokatolikom, którzy przystosowali go na potrzeby obrządku wschodniego. W 1993 roku do świątyni przeniesiono z Muzeum Regionalnego PTTK w Lubaczowie bogaty ikonostas z XVII wieku, który pierwotnie znajdował się w cerkwi w Szczepłotach koło Krakowca. Świątynia obecnie jest pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela.

We wnętrzu katedry można znaleźć pamiątkowe tablice poświęcone m.in. tysiącleciu chrztu Rusi i czterechsetleciu Unii Brzeskiej. Nieopodal świątyni wybudowano w 2002 roku dzwonnice, we wnętrzu której umieszczono rzeźby świętych Olgi i Włodzimierza, wykonane w latach 1880-1884 przez Juliana Markowskiego we Lwowie.

Rynek i plac Dominikański

Rynek przemyski należy do najbardziej niezwykłych rynków w Europie. Wynika to z jego pochyłości sięgającej 6 metrów, charakterystycznego bruku oraz braku ratusza. Ten najważniejszy budynek został rozebrany na polecenie nowych austriackich władz zaborczych. Ratusz był renesansowy i zdobiony sgraffitami oraz miał wieżę z barokowym hełmem. Swoją elegancją i wielkością świadczył swego czasu o dobrobycie miasta i jego mieszkańców. Faktem jest, że na skutek wojen i trudnych ekonomicznie czasów dla przemyskiego mieszczaństwa stan ratusza był coraz gorszy. Austriacy w drugiej połowie XVIII wieku w miejscu rozebranego ratusza postawili budynek odwachu (siedziby warty garnizonu), który również nie przetrwał do naszych czasów.

Fot. 20.4. Fontanna niedźwiedzicy z dwoma młodymi, na tle kamienicy pełniącej funkcję ratusza (stan z 16 sierpnia 2021 roku)

Photo 20.4. Bear fountain with two young bears against the background of the tenement house serving as the town hall (as of August 16, 2021)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

Od roku 1865 rolę obecnego ratusza pełni budynek nr 1, będący wcześniej kamienicą mieszczańską dawnego burmistrza Jana Sececheni. Cztery kamienice zachodniej pierzei Rynku zostały wyburzone jeszcze w XVIII wieku, odsłaniając w ten sposób pobliski plac Dominikański, który obecnie tworzy optyczną całość z Rynkiem. Na placu Dominikańskim znajdowały się dwie świątynie – Bonifratrów (wraz z klasztorem) oraz monumentalna świątynia Dominikanów. Po kasacie zakonów przez Austriaków pod koniec XVIII wieku obie świątynie zostały rozebrane. Pobliski klasztor Bonifratrów przetrwał i mieściły się w nim (do dzisiaj – przy ul. Kościuszki 2) różne urzędy i instytucje. Na placu Dominikańskim w miejscu dawnej świątyni Dominikanów stoi obecnie pomnik Adama Mickiewicza, zaś nieopodal rozebranego kościoła Bonifratrów stoi pomnik króla Jana III Sobieskiego.

Na optycznym środku całego zespołu Rynku i placu Dominikańskiego, w miejscu, gdzie kiedyś stała kamienica z księgarnią i sklepem „Jelenia i Langa”, znajduje się obecnie postawiona w czasach PRL-u fontanna z niedźwiedzicą i dwoma młodymi (fot. 20.4). Jest to nawiązanie do herbu miasta, na którym znajduje się niedźwiedź oraz górujący nad nim krzyż (przez pewien okres zamiast krzyża była gwiazda sześcioramienna).

W Rynku znajduje się wiele ciekawych kamienic, również z podcieniami (fot. 20.5).

Fot. 20.5. Widok na południowo-wschodnią część Rynku (przed renowacją) oraz kościół Franciszkanów (stan z 16 sierpnia 2021 roku)

Photo 20.5. View of the south-eastern part of the Market Square (before renovation) and the Franciscan Church (as of August 16, 2021)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

Przykładowo w pierzei południowej wejście do kamienicy nr 17 zdobi ciekawy portal z XVI wieku. W pierzei wschodniej pod numerem 9 w dawnej kamienicy rodziny Brzyków znajduje się Muzeum Historii Miasta Przemyśla, zaś kamienica nr 11 należała do rodziny Fredrów. Pod kamienicą nr 1 pełniącą funkcję ratusza znajduje się wejście do dwukondygnacyjnych piwnic i podziemi historią sięgających późnego średniowiecza (udostępnionych turystom w ostatnich latach). Właściciele, przemyscy kupcy, wykorzystywali je jako magazyny trunków, żywności, a nawet warsztaty lub czasami do celów mieszkalnych.

Na placu Dominikańskim znajduje się ciekawy zespół rzeźb naturalnej wielkości – polski ułan i węgierski husarz ze swoimi wierzchowcami. Nieopodal, ale już we wschodniej części Rynku usytuowany jest również bardzo popularny wśród turystów pomnik dzielnego wojaka Szwejka (Hop, 2012) oraz postawiony obok nieco później pomnik psa. Jest to jeden z najczęściej fotografowanych elementów Rynku. Część wschodnia Rynku przechodzi obecnie renowację z wymianą nawierzchni. Przy okazji odkryto fundamenty ratusza, które być może będą wyeksponowane po zakończeniu prac. Przemyski Rynek od 2018 roku wpisany jest na listę Pomników Historii.

Kościół Franciszkanów

Wychodząc z przemyskiego Rynku narożnikiem południowo-wschodnim, napotyka się od razu monumentalną świątynię franciszkańską pod wezwaniem św. Marii Magdaleny, tworzącą zespół sakralny wraz z klasztorem. Pierwszy franciszkański

kościół wzniesiono w 1378 r. Spłonął on w wieku XVII, jednak po dwudziestu latach został odremontowany i przetrwał do połowy wieku XVIII. Wtedy to podjęto decyzję o rozbiórce kościoła i wybudowaniu nowej świątyni. Budowa trwała 26 lat i przetrwała do dzisiejszych czasów. W ostatnim czasie wyremontowano fasadę zewnętrzną świątyni, obecnie zaś trwa remont wnętrza.

Przed wejściem do kościoła znajdują się trzy rzeźby z XVIII wieku, które prawdopodobnie są autorstwa Fabiana Fesingera. Rzeźby te przedstawiają Najświętszą Maryję Pannę Niepokalanego Poczęcia oraz Jana Dunsza Szkota, jak również św. Idziego. Na fasadzie kościoła znajdują się polichromie przedstawiające Matkę Bożą, bł. Jakuba Strzeмиę, Jana z Bytomia, Eryka z Winsen oraz bł. Bonawenturę z Potenzy. We wnętrzu na szczególną uwagę zasługuje ołtarz główny, zaprojektowany przez Piotra Polejowskiego, z cudownym obrazem Matki Bożej Niepokalanej z przełomu wieków XVI i XVII. Bardzo charakterystycznym wystrojem świątyni są ciekawe freski.

Jeden z nich przedstawia rzeź dokonaną na franciszkanach przez Wołochów w 1498 r., inny zaś najazd na Przemyśl księcia Siedmiogrodu Jerzego II w 1657 r. oraz procesję z relikwiami św. Wincentego.

Muzeum Dzwonów i Fajek w Wieży Zegarowej

Muzeum Dzwonów i Fajek mieści się w późnobarokowej Wieży Zegarowej przy ulicy Władycze 3, blisko końca ulicy Franciszkańskiej i placu Niepodległości (fot. 20.6). 38-metrowa Wieża Zegarowa wybudowana była już po I rozbiórce – w latach 1775-

Fot. 20.6. Muzeum Dzwonów i Fajek w Wieży Zegarowej (stan z 21 lipca 2020 roku)

Photo 20.6. Museum of Bells and Pipes in the Clock Tower (as of July 21, 2020)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

-1777. Miała być ona wieżą dla planowanej katedry greckokatolickiej, która jednak w tym miejscu ostatecznie nie powstała. Wieża ma osiem kondygnacji oraz dwa tarasy widokowe. W tym wyjątkowym obiekcie prezentowane są unikatowe zbiory związane z tradycjami fajkarskimi i ludwisarskimi Przemysła (Fac i Kicman, 2019).

Pierwsza pracownia produkująca fajki powstała w Przemyślu w roku 1870, a tradycje te są do dzisiaj kultywowane. Z kolei tradycje ludwisarskie są starsze i sięgają roku 1812, kiedy to Michał Felczyński w miejscowości Kałusz założył pierwszą ludwisarnię. Do samego Przemysła rodzina Felczyńskich przybyła przed wybuchem I wojny światowej i założyła swoją odlewnię dzwonów przy ulicy Krasickiego. W muzeum, oprócz możliwości podziwiania kolekcji fajek i dzwonów (głównie okrętowych), zapoznać się można z procesem odlewania dzwonów, jak również innymi eksponatami pośrednio związanymi z głównym motywem muzeum.

Kościół Reformatów

Kościół franciszkański Reformatów zlokalizowany jest nieopodal placu Na Bramie. Posadzka świątyni znajduje się kilka metrów poniżej ulicy Jagiellońskiej, dlatego do kościoła tego schodzi się schodami. Kościół pochodzi z wieku XVII i znajdował się już poza murami miejskimi obok Bramy Lwowskiej. Z miejsca tego rozchodzą się drogi na wschód (do Lwowa), na południe (przez Malhowice i Niżankowice na Ukrainę, dawniej był to trakt węgierski) czy też na północny-zachód przez Zasanie w kierunku centralnej Polski.

Kościół Reformatów otoczony był murem obronnym ze strzelnicami i pełnił wraz z klasztorem funkcję barbakanu dla nieistniejącej Bramy Lwowskiej. Po rozebraniu murów miejskich i zasypaniu fosy poziom gruntu podniósł się znacząco, dlatego ze strony Wieży Zegarowej wydaje się, że kościół jest zapadnięty poniżej poziomu ulicy. W 1877 r. w wyłomie muru wzniesiono pomnik bohaterskiego zakonnika ojca Krysztyna Szykowskiego.

Dworzec kolejowy

W związku z dynamiczną rozbudową twierdzy Przemyśl miasto przeżywało okres intensywnej zabudowy. Powstawały nowe drogi, rozwijał się handel i rzemiosło. W 1860 r. został otwarty dworzec kolejowy mający połączenie ze Lwowem i Wiedniem. Po powstaniu monarchii austro-węgierskiej w 1867 r. zdecydowano się na połączenie koleją Przemyśla z Budapesztem. Liniją taką utworzono w 1872 r. Obecny dworzec kolejowy wybudowany w stylu neobarokowym pochodzi z roku 1895 (Fac i Kicman, 2019).

W latach 2010-2012 dworzec przeszedł gruntowny remont, kiedy to przywrócono mu wygląd sprzed ponad 100 lat (fot. 20.7). Budynek wizualnie nie ustępuje rezydencjom magnackim. Hol główny ozdobiony jest malowidłami przedstawiającymi m.in. herby Przemyśla, Lwowa, Krakowa oraz rodziny Potockich. W sali restauracyjnej znajdują się malowidła Mariana Strońskiego, najśłynniejszego malarza Przemyśla,

Fot. 20.7. Wnętrze dworca kolejowego (stan z 4 sierpnia 2021 roku)

Photo 20.7. Interior of the train station (as of August 4, 2021)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

przedstawiające panoramę miasta i widok z baszty Zamku Kazimierzowskiego. Po agresji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. to właśnie przez przemyski dworzec kolejowy przewinęły się niezliczone rzesze uciekinierów, którym pomagali wolontariusze. Liczne migawki telewizyjne dotyczące tego transferu uchodźców z Ukrainy do Polski były kręcone właśnie w tym miejscu.

Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej

Monumentalna bryła Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej znajduje się na terenie dawnej dzielnicy żydowskiej na placu płk. Berka Joselewicza. Współczesny gmach budowano w latach 2004-2008, ale początki tego muzeum sięgają roku 1909. Wtedy to bracia Kazimierz Maria oraz Tadeusz Osińscy otworzyli prywatną placówkę muzealną opartą na zbiorach prywatnych. Muzeum oficjalnie zainaugurowało swoją działalność 10 kwietnia 1910 r. Podczas I wojny światowej do muzeum trafiło wiele eksponatów, głównie militariów i archiwaliów. W 1921 roku na zjeździe muzealników otrzymało nazwę „Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej”. W czasie II wojny światowej wiele cennych eksponatów zostało bezpowrotnie utraconych (Fac i Kicman, 2019).

Po zakończeniu II wojny światowej siedzibą muzeum był pałac biskupów greckokatolickich. Po upaństwowieniu muzeum nazwę jego zmieniono na Muzeum Ziemi Przemyskiej. Do pierwotnej nazwy powrócono w roku 1984. W siedmiu salach ekspozycyjnych mieszczą się wystawy stałe i czasowe, tematycznie związane z historią miasta oraz regionu.

Kościół Karmelitów

Karmelicka świątynia pw. św. Teresy i klasztor górują nad przemyskimi świątyniami. Wprawdzie wyżej znajduje się kościół Karmelitanek, ale to właśnie świątynia Karmelitów jest dobrze widziana z dolnej części miasta. Konwent Karmelitów Bosych funkcjonuje w Przemyślu od 1620 r., kiedy to został erygowany przez ojca Andrzeja od Jezusa oraz starostę przemyskiego Marcina Krasickiego. W 1784 r. wydano dekret austriackiego cesarza Józefa II, na mocy którego kompleks klasztorny został skonfiskowany i przekazany grekokatolikom, czego wówczas Stolica Apostolska nie zatwierdziła. Kościół utracił wtedy charakterystyczną sygnaturkę, na miejscu której wybudowano ogromną kopułę w duchu obrządku wschodniego. Wewnątrz w miejsce ołtarza głównego pojawił się ikonostas wraz z carskimi wrotami. Klasztor przeznaczono na siedzibę władz kościelnych. Grekokatolicy zarządzali tą świątynią i klasztorem do 1946 roku, kiedy to do obiektu powrócili prawowici właściciele. W 1952 r. obiekt został upaństwowiony, zakonników zaś wywieziono z niego nocą. Kilku z nich pozwolono

Fot. 20.8. Barokowa ambona w kształcie łodzi Piotrowej (stan z 30 lipca 2021 roku)

Photo 20.8. Baroque pulpit in the shape of St. Peter's Boat (as of July 30, 2021)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

jednak pozostać w celu opieki nad kościołem. W klasztorze, który stał się internatem, mieściły się do 1989 r. różne instytucje. W związku z przemianami politycznymi lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych Karmelici Bosi mogli podjąć intensywne prace remontowe w kościele (Gosztyła, 2012).

W 1990 r., po zmianie ustroju – w rezultacie ustawy o zwrocie Kościołowi obiektów sakralnych – klasztor oddano Karmelitom Bosym. W 1991 r. powstał spór o kościół, który chcieli zająć grekokatolicy. Spór ten, o dużym społecznym odzewie i stanowczej postawie wiernych, zakończył się decyzją papieża, który w tym samym roku odwiedził Przemyśl. Ojciec Święty Jan Paweł II przekazał grekokatolikom pobliski kościół pojezuicki, pozostawiając kościół św. Teresy prawowitym właścicielom.

Świątynia ma bardzo imponujący, późnorennesansowy wystrój. Na szczególną uwagę zasługuje oryginalna barokowa ambona w kształcie Łodzi Piotrowej z figurami apostołów Piotra i Pawła, pochodząca z II połowy XVIII wieku (fot. 20.8). Jest to unikat na skalę europejską. Oprócz tego w świątyni znajdują się okazałe portale z czarnego marmuru, rokokowe ołtarze boczne oraz liczne tablice pamiątkowe poświęcone jednostkom wojskowym stacjonującym w Przemyślu, polskim żołnierzom oraz cywilnym ofiarom ludobójstwa na Kresach podczas II wojny światowej.

Kopiec Tatarski

Kopiec Tatarski jako sztuczny nasyp stanowi jedno z najwyższych wzniesień Przemyśla (352 m n.p.m.). Historia jego pochodzenia jest niejasna. Teoria, według której miał on być usypany w związku z pokonaniem wojsk tatarskich, wydaje się obecnie mało prawdopodobna. Według jednej z legend kopiec miał być usypany na cześć księcia Przemysława – założyciela grodu przemyskiego, który jakoby miał władać tym obszarem w VII lub VIII wieku. Inna teoria zakłada, że miejsce, gdzie obecnie znajduje się kopiec, służyło celom kultu bogów słowiańskich. Z kolei według innych teorii kopiec wraz z podobnymi kopcami w miejscowości Sólca oraz Komarowice koło Dobromila mógł stanowić tzw. trójkąt ostrzegawczy (obronny). W razie zagrożenia podpalane były drewniane stosy, które znajdowały się na nasypach (Fac i Kicman, 2019).

Nie przeprowadzono badań głębszych partii kopca, więc trudno obecnie określić jego wiek. Wiadomo zaś, że na kopcu znajdowała się kapliczka św. Leonarda, która stała tam co najmniej od wieku XVI. Została rozebrana w wieku XVII lub na początku XVIII, aby ustąpić miejsca mniejszej budowli ceglanej. Również ta murowana kapliczka została później rozebrana, prawdopodobnie przez wojska rosyjskie.

Z kopca rozciąga się wspaniały i szeroki widok, głównie w kierunku wschodnim i południowym, aczkolwiek widoczna jest też część samego Przemyśla. Dostrzec można Góry Sanocko-Turczańskie, u stóp kopca zaś znajduje się jeden z wielu poaustriackich fortów o nazwie Fort XVI b „Kopiec Tatarski”, który wchodził w skład pierścienia wewnętrznej Twierdzy Przemyśl i był konstrukcją pomocniczą fortu XVI „Zniesienie”.

Stok narciarski i całoroczny tor saneczkowy

W granicach Przemyśla znajduje się oddany do użytku w styczniu 2006 r. stok narciarski wraz z wyciągiem orczykowym (fot. 20.9). Obiekt obsługują dwie kolejki. Pierwsza kolejka KL 1 (dolna 2-osobowa) dowozi narciarzy z parkingu dolnego do podnóża stoku (kolejka ma długość 270 m i przepustowość 1050 osób na godzinę). Druga kolejka KL 2 (górna 3-osobowa) kursuje wzdłuż tras zjazdowych. Jej długość to 740 m, zaś przepustowość wynosi 1656 osób na godzinę (Przemyśl, 2019).

Fot. 20.9. Sztucznie naśnieżany stok narciarski (stan z 24 lutego 2022 roku)
Photo 20.9. Artificially snowed ski slope (as of February 24, 2022)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

Obiekt zlokalizowany nieopodal Krzyża Zawierzenia i Kopca Tatarskiego składa się z trzech tras narciarskich o długości prawie 3 km. Trasy są sztucznie oświetlone, naśnieżane i ratrakowane. Turyści na miejscu mogą skorzystać z dwóch punktów gastronomicznych, wypożyczalni sprzętu narciarskiego, usługi serwisowej nart oraz szkółki narciarskiej.

W ciągu całego roku skorzystać można z przejażdżki po torze saneczkowym, co jest dużą atrakcją również dla dzieci i młodzieży. Obiekt znajduje się również obok parku Zamkowego, co sprzyja późniejszym spacerom i podziwianiu szerokiej panoramy na dolinę Sanu.

Opactwo Benedyktynek na Zasaniu

Wszystkie przedstawione do tej pory atrakcje Przemyśla znajdują się na prawym, południowo-wschodnim brzegu Sanu. Lewobrzeżna część miasta ma mniej zabytków. Najważniejszym z nich wydaje się zespół klasztorny i kościół Świętej Trójcy położony tuż przy przyczółku mostu im. Orłąt Przemyskich (fot. 20.10). Kościół obrządku łacińskiego – pierwszy na Zasaniu – zbudowany został na początku XVII wieku i przekazany siostrze Benedyktynkom z Jarosławia w roku 1629. Położenie po drugiej stronie Sanu było przyczyną jego zniszczenia przez Szwedów w 1656 roku. Z ruin

Fot. 20.10. Opactwo sióstr Benedyktynek (stan z 17 lipca 2020 roku)

Photo 20.10. Abbey of the Benedictine Sisters (as of July 17, 2020)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

klasztoru Szwedzi prowadzili ostrzał miasta. Rok później to samo uczynili Siedmiogrodzianie Jerzego II Rakoczego. Status samodzielnego opactwa siostry otrzymały w 1694 r. Okres względnego spokoju trwał w wieku XVIII, co umożliwiło rozbudowę kościoła i klasztoru oraz prowadzenie działalności edukacyjnej. Podczas II wojny światowej (w latach 1939-1941) cały kompleks znajdujący się na granicy niemiecko-sowieckiej był na pierwszej linii walk podczas realizacji planu Barbarossa. Kościół został wtedy uszkodzony, a zabudowania szkolne spłonęły. Po wojnie ogromnym wysiłkiem siostry znów doprowadziły do odbudowy kompleksu. W 1970 r. erygowano parafię pod wezwaniem Świętej Trójcy (Fac i Kicman, 2019).

Obecny kościół jest późnobarokowy, jednonawowy, wzniesiony w latach 1768-1777. Malowidła ścienne i wyposażenie kościoła pochodzą z drugiej połowy XVIII wieku i z wieku XIX. Na uwagę zasługują też: obraz Chrystusa ukrzyżowanego i św. Józefa, piękna rokokowa polichromia, neobarokowe ołtarze (główny i boczne) z końca XIX wieku. Sam klasztor otoczony jest murem obronnym z drugiej połowy wieku XVII, w którego niszach wmurowane są tablice upamiętniające ważne wydarzenia z historii Polski i regionu.

Pierścień wewnętrzny Twierdzy Przemyśl

Twierdza Przemyśl została uznana za Pomnik Historii w 2018 roku. Obszar twierdzy składa się z pierścienia wewnętrznego leżącego zasadniczo w granicach miasta oraz pierścienia zewnętrznego znajdującego się w okolicznych miejscowościach, a nawet na terenie Ukrainy (kilka obiektów). Do kompleksu zalicza się też obiekty zaplecza oraz wchodzące w skład linii wspierającej (*Przemyśl*, 2019).

Cały zespół – o różnym stopniu zachowania – jest wybitnym przykładem architektury militarnej tworzącym niepowtarzalny krajobraz warowny. Obiekty pierścienia wewnętrznego są z reguły mniejsze od tych z pierścienia zewnętrznego i stanowić miały drugą linię obrony. Pierścień wewnętrzny składa się z 26 kompleksów militarnych rozmieszczonych na obrzeżach miasta. Coraz więcej obiektów jest przystosowywanych do zwiedzania. Twierdza Przemyśl uznawana jest za jedną z największych twierdz europejskich okresu I wojny światowej.

Schrony linii Mołotowa

W latach 1940-1941 Sowieci, pomimo deklarowanej przyjaźni z hitlerowskimi Niemcami, wybudowali wzdłuż Sanu (nie tylko w Przemyślu) szereg schronów w ramach umocnień i fortyfikacji. Szacuje się, że schronów takich powstało około 2500, a w samym Przemyślu – 22. Cała linia Mołotowa liczyła 4500 km i ciągnęła się od Karpat do Morza Bałtyckiego. Najbardziej wysunięty na południe był Przemyski Rejon Umocniony ciągnący się od Bieszczad po Sieniawę – jego głównym zadaniem była obrona mostów i brodów na Sanie. W rezultacie kilkudniowych zaciętych walk pomiędzy Niemcami a Sowietami w czerwcu 1941 r. w gruzach legła prawie połowa zabudowy miasta i zginęło wielu mieszkańców. Ostatecznie świeżo wybudowane schrony nie umożliwiły Sowietom utrzymania miasta w swoich rękach (*Przemyśl*, 2019).

Jednym z lepiej zachowanych i odnowionych schronów linii Mołotowa w Przemyślu jest obiekt znajdujący się przy Wybrzeżu Marszałka Piłsudskiego nieopodal oddanej kilka lat temu pieszo-rowerowej kładki nad Sanem, obok hotelu Accademia. Jest to czterostrzelnicowy schron bojowy do ognia dwubocznego z kopułą bojowo-obszerną. Schron jest udostępniony do zwiedzania zazwyczaj w soboty lub na zamówienie. Wewnątrz zgromadzono różne wyposażenie wojsk sowieckich i niemieckich z czasów II wojny światowej. Obiekt ma swoją unikalną nazwę „Ekspozycja Muzealna Kaponiera 8813”.

Inne atrakcje Przemyśla

Nie sposób wymienić wszystkich atrakcji Przemyśla. Można w tym miejscu zwrócić uwagę na jeszcze niektóre z nich (fot. 20.11). W mieście oprócz monumentalnego Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej znajdują się inne obiekty muzealne, takie jak wspomniane Muzeum Historii Miasta Przemyśla, ale również Muzeum Archidiecezjalne oraz niewielkie Muzeum Twierdzy Przemyśl.

Na terenie Przemyśla znajduje się również wiele nekropolii, takich jak: cmentarz główny z zabytkowymi nagrobkami, cmentarze wojenne żołnierzy austro-węgierskich, rosyjskich i niemieckich poległych w czasie I wojny światowej, cmentarz wojskowy żołnierzy polskich zmarłych w okresie międzywojennym i w czasie II wojny światowej, cmentarz żołnierzy niemieckich z czasów II wojny światowej, cmentarz żydowski oraz cmentarz zasański z kwaterą żołnierzy austro-węgierskich, również polskiego pochodzenia (fot. 20.12).

Fot. 20.11. Widok z Wieży Zegarowej w kierunku ulicy Mickiewicza i dworca kolejowego (stan z 21 lipca 2020 roku)

Photo 20.11. View from the Clock Tower towards Mickiewicz Street and the railway station (as of July 21, 2020)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

Fot. 20.12. Cmentarna kwatery polskich żołnierzy poległych we wrześniu 1939 roku (stan z 3 sierpnia 2021 roku)

Photo 20.12. Cemetery section of Polish soldiers killed in September 1939 (as of August 3, 2021)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

Na Zasaniu warte uwagi są również dwie zabytkowe świątynie. Pierwsza, bliżej Sanu, to prawosławna cerkiew Matki Boskiej Bolesnej (wraz z kompleksem klasztornym), konsekrowana w 1935 r. Druga świątynia położona nieopodal to salezjański kościół parafialny pw. św. Józefa, budowany w dwóch etapach – w latach 1910-1914 oraz 1922-1925. Charakterystycznymi elementami tego kościoła są neogotycka wieża wzorowana na wieży kościoła Mariackiego w Krakowie oraz posadzka wewnątrz świątyni ze znakami zodiaku oraz swastykami, położona w czasach kiedy jeszcze znak ten nie kojarzył się z nazistowskimi Niemcami.

Fot. 20.13. Kościół rzymskokatolicki pod wezwaniem św. Jana Apostoła na przemyskiej Przekopanej – dawna cerkiew (stan z 24 lipca 2020 roku)

Photo 20.13. Roman Catholic Church of St. John the Apostle in Przemyśl-Przekopana – former Orthodox church (as of July 24, 2020)

Źródło/ Source: fotografia własna/ own photo.

Będąc w Przemyślu, można jeszcze zwrócić uwagę m.in. na pałace biskupów rzymskokatolickich i greckokatolickich, na dworek Orzechowskiego usytuowany tuż przy archikatedrze łańciskiej, na dawny klasztor sióstr dominikanek, dawną synagogę Szajnbacha, budynek Wyższego Seminarium Duchownego, cerkiew na Kruhelu Wielkim, dawne mury miejskie, pałac Lubomirskich na Bakońcyczach, jedyny w swoim rodzaju most kolejowy, pomnik Orłąt Przemyskich, kompleks koszarowy na Zasaniu, Bramę Sanocką Dolną czy też świątynie katolickie na Błoniu oraz na Przekopanej (dawna cerkiew) (fot. 20.13).

W październiku 2022 r. w Przemyślu pojawiły się pierwsze małe metalowe figurki niedźwiadków mających promować miasto niczym wrocławskie krasnale.

20.3. Podsumowanie i wnioski

Przemyśl jest miastem urokliwie położonym na wschodnich krańcach Polski. W czasach I Rzeczypospolitej bliżej było z tego miasta do granicy zachodniej państwa niż do wschodniej. Było to największe miasto pomiędzy Krakowem i Lwowem. Liczne zabytki oraz piękno przyrody i szerokie panoramy z różnych punktów widokowych czynią to miasto ciekawą turystyczną destynacją. Do czasów pandemii koronawirusa Przemyśl był częstym przystankiem dla polskich grup autokarowych zmierzających do Lwowa i na byłe Kresy Wschodnie. Czas pandemii spowodował większe zainteresowanie Polaków kierunkami krajowymi, w tym turystyką miejską, również do Przemyśla – czasami „przy okazji” wyjazdów w Bieszczady. Napaść Rosji na Ukrainę spowodowała w 2022 r. lawinowy tranzytowy napływ uchodźców do miasta i zwiększenie

rozpoznawalności Przemyśla w mediach nie tylko krajowych, ale i światowych. Pozostaje żywić nadzieję, że czas zawieruchy wojennej minie i nastanie okres, w którym coraz więcej osób będzie mogło zapoznać się z licznymi atrakcjami Przemyśla, zwanym nieraz małym Lwowem.

***

W ostatnich latach można zaobserwować coraz większe zainteresowanie turystów mniejszymi ośrodkami miejskimi południowo-wschodniej Polski, takimi jak Przemyśl, Łańcut, Sandomierz, Leżajsk, Krosno czy Zamość. Wynika to zarówno z ograniczeń w podróżowaniu w czasie pandemii koronawirusa, jak i ze swoistej mody na odkrywanie mniej znanych zakątków Polski.

Bibliografia

- Cetwiński, M. (2021). *Jak Piotr Włostowic Króla Rusi pojmał w niewolę*. Wrocław: Wydawnictwo Chromcon.
- Fac, L. i Kicman, K. (2019). *Przewodnik po Przemyślu*. Przemyśl: Urząd Miejski w Przemyślu.
- Gosztyła, M. (1998). *Historia kościoła i klasztoru Ojców Karmelitów Bosych w Przemyślu*. Przemyśl: wydanie własne Karmelitów Bosych.
- Hop, D. (2012). *Szwejk w Przemyślu. Przewodnik szlakiem przygód dobrego wojaka w Twierdzy Przemyśl*. Przemyśl: Wydawnictwo Ślad.
- Polaczek, J. (2017). *Zamek zwany Kazimierzowskim w Przemyślu*. Przemyśl: Przemyskie Centrum Kultury i Nauki Zamek.
- Przemyśl – to wszystko musisz zobaczyć*. (2019). Przemyśl: Urząd Miejski w Przemyślu.
- Wład, P. (2020). *Województwo Podkarpackie. Regiony fizycznogeograficzne*. Rzeszów: Wydawnictwo Turystyczne Paweł Wład.

Selected Tourist Attractions of Przemyśl in the Aspect of the City's History

Abstract: Przemyśl was the former capital of the Przemyśl Land in the times of the Polish-Lithuanian Commonwealth, a fortress city in Austrian times and the third largest city in former Galicia, also in the times of the Second Polish Republic, after Kraków and Lwów, and in the years 1975-1998 the capital of the voivodship. Currently, it is a county town with numerous monuments, mainly sacral and military. The city on the Polish-Ruthenian borderland, probably founded by the West Slavic tribe of Lendians, passed from hand to hand at the dawn of its history. Przemyśl permanently came under Polish rule in 1340 in the times of Casimir the Great. In the years 1939-1941, with the border on the San River, the city was divided between two occupiers – Nazi Germany and the communist Soviet Union. Currently, Przemyśl is attractive not only because of its monuments, but also because of its characteristic geographical location on the edge of the Carpathian Mountains, where various geological and geographical areas meet. There are museum units and sports attractions in the city, such as a ski slope with artificial snow. Regular cultural events are also organized. Przemyśl is an attractive place on the tourist map of Poland, located just several kilometers from the border with Ukraine.

Keywords: Przemyśl, sacral monuments, Kazimierzowski Castle, Austrian forts, unusual geographical location, museums, cultural offer, ski slope.